

СНЕЖАНА ШАПОЊИЋ—АШАНИН

КРШТЕЊЕ ДЕЦЕ У ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ

СНЕЖАНА ШАПОЊИЋ-АШАНИН
УУ 32000 Чачак
Народни музеј

УДК 265.1 (497.11)

Крштење је прастари хришћански обред. Његови корени су веома дубоки, сежу чак у период пре појаве самог хришћанства. Генезу му треба тражити у самој људској, односно друштвеној заједници, територијално одвојеној у датом моменту. У одређеној, мањој или већој групацији, делимично или потпуно изолованој, и временски, и просторно, настојало се да се одређеним обредима, новорођеном члану заједнице, омогући улазак у друштвену групу којој припадају и сви њени старији чланови. Сви обреди који настоје да, одговарајућом симболиком, представе прелаз из једног у друго, ново стање у етнологији називамо обредима прелаза. Код хришћана тај прелазни облик је свакако онај везан за крштење, у коме јединка самим чином крштења прелази из једног у други друштвени статус, у свет крштених. Овим обредом појединац свечано и јавно улази у свет хришћанске религије, стичући, при том, нови друштвени и верски статус, чиме се потврђује његова припадност друштвеној групи родитеља.

У нашем народу се веровало да је свако новорођенче „нечисто“ и да га треба што пре крштењем очистити и ослободити од такозваних хтонских сила. Због тога, владало је мишљење, да некрштено дете, као „погано“, не треба љубити. У нашој народној традицији сматрало се да је некрштено дете, самим тим што је у власти злих, демонских сила, опасно по околинину и да се од њега треба заштитити. Поред тога што је некрштено дете опасно по своју околинину, и оно је по народном веровању, само изложено њеном негативном дејству, које може бити веома опасно, па чак, и кобно по живот детета. Тако се, у циљу обостране заштите, настојало да се што пре обави крштење детета. По свим хришћанским правилима, требало је дете крстити одмах по рођењу, а најкасније до четрдесетог дана живота. За крштење се углавном бирају недеља, неки већи празник, али не и слава.¹ Обично, време крштења зависи од физичке конституције и здравља самог детета. Уколико је дете слабијег здравља, или у породици у којој је рођено често умиру деца, настојано је да се дете што пре крсти, да се „уведе у веру“, па даље „како му Бог да“, јер крштењем дете из руку ђавола прелази у руке Бога. Сматра се за највећи грех да дете умре некрштено, јер се веровало да, у том случају, оно нема мира на „оном“ свету, да стално лута у виду некакве птице, наносећи зла својим родитељима, посебно својој мајци и другој малој деци. Она не могу видети „божијег лица“ и, по мишљењу Пистра Ж. Петровића, она иду у „лимбо“, некакво мрачно место, или постају демони, „дрекавци“.² У чачанском и драгачевском крају за смрт некрштеног детета кажу да је — „пионуло“. Оно није сахрањивано у гробљу, већ негде иза некаквог плота или поред пута. Било је и случајева — а све у циљу да дете не умре некрштено — да се крштење обави на брзину, често без кума а и без свештеника.

Иако је Српска православна црква проповедала што раније крштење деце, често се догађало да дете остане некрштено и по неколико година. Узроци дугом одлагању крштења су многобројни. За практичан разлог можемо узети неспособност мајке да „ваљано“ дочека кума и припреми гозбу. Није редак случај да је некрштено дете чувано за крвни умир. Међутим, у нашем народу постоје дубљи корени везани за одлагање крштења деце. Имајући у виду велико наслеђе из паганских облика религије, који се неприметно али снажно преплићу кроз хришћанство, није ни чудо што се јавља противуречност на релацији да се дете што пре уведе у веру, или да се крштење што дуже одложи. Јер, како тврди Жарко Требјешанин, паганска тенденција одлагања крштења производ је веровања да је

дете сигурније и боље заштићено од демона док је „нечисто“ и блиско хтонским силама.³ Веровало се да дете боље напредује док је некрштено јер демони неће „ударити на свога“.

После Другог светског рата, захваљујући новим друштвеним односима, долази до наглог губљења и занемаривања народне традиције. У поплави општедруштвене атеизације, занемарени су сви религиозни обреди, међу којима и крштење деце. Но, имајући у виду дугу традицију, њене дубоке и снажне корене, као и потсвесно размишљање да постоји „нека сила која влада људима“, у последње време, а пре свега наглим јачањем националне свести и теолошке припадности, обред крштења добија на снази и значају. Тако, није редак случај да обреду крштења, данас, приступају и двадесетогодишњаци, па и старији. Било је случајева да се у чачанском крају у исто време крштавају и родитељи и њихова деца.

У обреду крштења главни субјекат је дете: уз обавезно посредство кума, као главног учесника, и свештеника, врши његово увођење у свет хришћанства. По правилима Српске православне цркве, кум мора да буде мушкарац и венчани кум родитеља чије се дете крсти. Кумство је наследно са оца на сина, дакле мушком линијом. Изузетно, уколико нема мушких наследника, право на наслеђе кумства стичу и жене, односно кћери. Кумство се необично цени и поштује, кум је неприкосновена личност — и у ритуалима, и у свакодневном животу.

Само кумство, као стара народна установа, старије је од хришћанства. Санкционишући стари облик кумства, црква му је дала ново хришћанско обележје. Назив кум био је познат свим Словенима. У писаним изворима помиње се крајем IX века, за време Петра Гојниковића, одмах по примању хришћанства.⁴ И Веселин Чајкановић је установу кумства сматрао веома старом и доводио је у везу са прехришћанским периодом. То је најстарије вештачко сродство. У прошлости је код наших народа било распрострањено веровање да је кум „већи од оца, он може да прокуне, његову клетву бог прима пре очеве и материне“. Кумство се сматра за светињу, а кум за свеца. Од његове воље зависи породични и домаћи напредак. Чак се верује да је кум предодређен и послан од Бога. Пред кумом је скидана капа, дочекиван је на коленима и љубљен у прса, према срцу.⁵ Куму је за столом посвећивано почасно место. Вођена је посебна брига да међу кумовима не дође до неке замерке, а да би се то избегло — настојано је да кумови не буду из истог села. Тако у нашем народу постоји изрека: „Жен’ се из близо, куми из далеко“.

Чак се водило рачуна да се не пролази преко кумове земље — да се не би случајно нанела ни најмања штета куму, јер све што њему припада — свето је и не сме се газити.

Кумови се без великог разлога нису смсли мењати. Један од тих разлога је велика удаљеност кума. У случају смрти, када стари нема наследника, тражи се нови кум. Ако у некој породици умиру деца или се, пак, рађају само женска, по нашој народној традицији, обичај је да се кум промени, јер се веровало да је то „до кума“. У том случају тражен је опроштај од старог кума, а када он одобри — може се слободно тражити нови. Сматра се за велики грех узимање новог кума без одобрења старог. То, као увреда нанета куму, спада у највеће грехе које овоземаљски човек чини у знању или у незнању. Наш народ неку породичну трагедију, веома често, готово увек доводи у везу са променом кумства без кумовог одобрења.

У трагању за новим кумом веома често у литератури се среће такозвано кумство на раскрсници. Најчешће, када се у некој породици деца „не држе“, узме се новорођенче, стави се на раскрсницу, а онај ко га први нађе — постаје кум детету. Овакав вид кумства још се назива кумство на срећу. Одбијање кумства сматрало се великим грехом. Чак је и један од чланова Грбаљског законика предвиђао одређену казну за „одметника од Бога и светог Јована“.

Вук Караџић је забележио један значајан обичај у нашем народу, а то је када убица моли противника за опроштај и при том жели да му он буде кум. Овај обичај је имао дубоки социјални значај и веома важну практичну примену. Тиме је обезбеђиван трајни мир између зараћених страна и дотадашњи непријатељи постајали су искрени пријатељи.

Многи етнологии су крштење деце сматрали мокрим кумством, јер у самом обреду крштења најважнији чин јесте купање детета, чиме се симболизује очишћење душе и тела детета. Поред овог, постоји и такозвано суво кумство, у које спада венчање и шишано или стрижено кумство. Веселин Чајкановић је шишано и крштено кумство изједначавао, полазећи од тога да им је циљ заједнички. Разлика између ова два кумства је у томе што је шишано старије. Натко Нодило је сматрао да шишано кумство води порекло из пре-хришћанског периода. Шишано и крштено кумство представља једну врсту иницијације, увођење детета у одређени ритуал, у породицу и домаће култове.⁶ Овај обред, као важан чинилац, прати давање имена детету. Православна црква је обред првог шишања детета, који је био познат Словенима у својој прапостојбини, и свим балкан-

ским народима, а пре свега Грцима, укључила у обред крштења. Л. Нидерле прео шишање детета доводи у везу са приношењем жртве душама предака, као и са хигијенским разлозима.⁷

И поред тога што је црква прихватила и у обред самог крштења неприметно уткала неке елементе стријбе, само хришћанство је прогањало ову друштвену појаву.⁸

Није ретка појава кумства из нужде. Разлози су многобројни: сиромаштво — када се за кума узима неки рођак, коме се не морају давати дарови; кумство на брзину — када се за кума узима било ко, па чак и припадник друге верске заједнице: „Ој Турчине, за невољу куме“.

Као у српској народној традицији уопште, и у обичајима чачанског краја одмах по рођењу детета иде се у цркву по „водицу“. Тада свештеник одреди име детету, онако како „ладне на водици“. То име дете носи до крштења, када добија друго име, које ће носити до краја живота. Некада детету останс име које је добило на водици, мада у већини случајева кум даје детету ново име по својој жељи. Обично, дете је добијало име неког свог претка, тим пре ако су га красиле лепе особине и врлине, или по дану и празнику на који је дете рођено. Дете се са водицом донетом из цркве купа наредних 40 дана.

Сам чин крштења почиње позивањем кума. Најчешће кума зову дететов отац или деда, односно домаћин куће, који куму носе поклон, углавном погачу и чутуру ракије, која је обавезно отворена и окићена цвећем и пешкиром. Домаћин одмах каже куму зашто је дошао и, пошто се изљубе и честитају, седну да наздраве. При том, могле су се чути здравице, које изговарају кум или кумашин (отац или деда дететов), а све са истом поруком и жељом — да кумство буде срећно и дуговечно, да новорођенче буде срећно у животу, да се ожени или уда, да се кумство настави и да буде трајно и нераскидиво. Наводимо једну здравицу из села Зеока (Драгачево):

„Час добри, помози Боже,
сретан дан, сретно кумство,
дуговечно, нераскидиво,
сретна оба кумовска дома,
сретно новорођенче,
да га у име Бога крстимо,
да буде здраво, весело,
да порасте на милост и понос
својих родитеља и предака“.

На ову здравицу сви присутни одговарају: „Дај Боже“ и настављају да пију. Углавном, пије се из чутуре, коју је домаћин донео. Обичај је да на поласку кум доточи ракије у чутуру — како би пуна била враћена дететовом дому.

Крштење се може обавити у кући и у цркви. То је свечани чин и празник за домаћинство. Раније је дете до цркве носила „бабица“ или нека рођака. Мајка не учествује у обреду крштења. Обично се за то време она бави неким магиским радњама, све у циљу боље среће и лепше будућности детета. Док се новорођенче у току крштења свечано купа, мајка ради онај посао којим би она желела да се дете бави када порасте. Најчешће, то су писање и читање — да би било умно и учено. Сматра се да обред крштења мора бити изведен тачно по пропису; у противном, и најмања грешка могла би бити веома неповољна и кобна по судбину детета. Кум мора тачно и разговетно изговарати одређене речи везане за овај обред. Да би детету коса била коврцава, у чачанској околини сматра се да је потребно да кум засуче рукаве док држи дете. Иначе, дете се после свечаног купања и миропомазања умота у бело платно, које је кум донео специјално за ту намену. Од тог платна детету се шије кошуља.

Непосредно пре, за време и после крштења детета, постоји низ паганских прописа и табуа, који су у овом веома битном, па чак и најважнијем хришћанском чину, нашли своје место и примену. Тако постоји веровање да се платно у коме се држи дете не сме уквасити, да се после крштења у цркви не треба враћати истим путем — како би се заварао пут демонима и злим силама. Дете је после крштења појено вином — да би било здраво и румено. У жељи да се утиче на каснија детиња интересовања, у чачанским селима постојао је обичај да се после крштења женско дете ставља за разбој — да би знало добро да тка, а мушко у јасле — да би, када одрасте, било добар сточар. Приликом крштења верује се да је добро ако дете плаче; биће доброг здравља и дуго ће живети.

После крштења мајка дететова припрема богату гозбу — да би се, на што свечанији начин, прославило његово крштење, чиме оно постаје пуноправан члан породице. С обзиром да се крштење обавља пре подне, када дан напредује, свечани ручак је после подне. На ручку су кум, најближа родбина и пријатељи. Главни чин на ручку јесте ритуално и свечано објављивање имена детета од стране кума. Постојало је веровање да се пре ручка не сме казати име детета. Посебно опасним се сматрало да родитељи „пре времена“ сазнају име

детета. Обичај је да се у капу детета ставља новац, који постаје његова својина. Овим присутни плаћају да би сазнали име детета. Раније је име детета зависило искључиво од кумовог избора. Обично се гледало да име буде „примерено“ детету и његовој фамилији. У примитивним људским срединама веровало се да је име део особе која га носи. Кад се урекне нечије име, у исто време може бити уречен његов сопственик.⁹ Зато се право име крило и нерадо говорило странцима.

Име, као обележје једне особе, трајна је ознака којом се једно лице за цео живот разликује од других. Добијањем имена дете стиче статус људске јединке и постаје легитиман члан друштва.

Кум обично даје име детету по дану или празнику на који је рођено или по именима предака из фамилије. Често, име је имало задатак магијске заштите новорођенчета од злих сила. Када се у некој кући деца „не држе“, новорођенчету се даје неко апотропејско име, са циљем да стане даље умирање деце.¹⁰ Исту улогу имају и магијска и ружна имена — да одагнају и преваре зле силе.

Данас се о имену детета договарају кум и родитељи; најчешће име детета бирају сами родитељи. И даље се, позивајући се на народну изреку: „Бог на небу, кум на земљи“, у чачанском крају куму указују посебну част и поштовање. Кумство се наслеђује, мада није редак случај да се узимају нови кумови. Углавном, бирају се добри другови и пријатељи са факултета или радног места. Међутим, у последњих неколико година, услед наглог развоја религијских осећања и припадности, многе породице траже старе, већ заборављене кумове, са жељом да се кумство обнови и настави. Кум који венчава родитеље, он и крштава њихову децу и све будуће генерације које ће доћи. Постоји мишљење да је право кумство оно засновано тек после трећег крштења.

Породица чије је дете крштено, а пре свега његова мајка, припрема богат дар куму и свим члановима кумовског дома. За разлику од ранијег времена, када су за дар или бошталук (како се у овим крајевима зове), припремани производи домаће радности, данас се куму поклањају индустријски производи. Најчешће, то су: ћебе, кошуља, ткаанине — обавезно непаран број. Осталим члановима кумове породице поклања се по једна „биљега“.

Гозба, припремљена поводом крштења детета, веома је богата и разноврсна. Спремају се јела као за свадбу и славу. За време ручка присутни гости, а кум пре свега, испијали су здравице за срећу

и здравље детета. Пиће, као и само дете дизали су се што више у вис, симболишући тако његов раст и напредак.

На дан крштења родитељи детета прилажу цркви дарове. Раније су то били пољопривредни и занатски производи, а сада, углавном, новац.

На основу црквених прописа, деца се не крштавају за време некрштених дана (од Божића до Крстовдана), у време поста и задушне недеље. Међутим, ова се правила само делимично поштују.

Имајући у виду патријархално схватање — да се у брак ступа првенствено ради деце, није ни чудно што највећи број обичаја, почев од венчања, преко рођења до крштења, симболише срећу и сваки напредак детета. Обреду крштења придаје се највећи хришћански карактер; тада јединка постаје чланом њене верске заједнице. Иако чисто хришћански обред, сам чин крштења, као и стање непосредно пре и после тога, имају дубоки пагански карактер. Стога се може рећи да су обред крштења и институција кумства, као заштитник домаћег култа, старији од хришћанства и да његови корени сежу све до самог почетка друштвене организације живота. Самим чином свечаног уласка јединке у друштвену групу симболише се, обредом иницијације, његова припадност хришћанској религији.

НАПОМЕНЕ

1. Требјешанин, Жарко, „Представа о детету у српској култури“, Београд, 1990, стр. 128.
2. Петровић, Петар, Ж., „Живот и обичаји народни у Грузи“, СЕЗ, књ. XXVI, Београд, 1948, 259.
3. Требјешанин, Жарко, наведено дело, 130.
4. Кулишић, Широ, Петровић, Петар, Ж., Пантелић, Никола, „Српски митолошки речник“, Београд, 1970, 187.
5. Исто, 188.
6. Влаховић, Петар, „Обичаји веровања и празноверице народа Југославије“, Београд, 1972, 25.
7. Исто, 25.
8. Антонијевић, Драгослав, „Алексиначко Поморавље“, СЕЗ, књ. LXXXII, Београд, 1970, 133.
9. Николић—Стојанчевић, Видосава, „Врањско Поморавље“, СЕЗ, књ. LXXXVI, Београд, 1974.
10. Требјешанин, Жарко, наведено дело, 136.

Најтоплије се захваљујем казивачима: Славу и Мири Николић из села Зеока и Горгини Брадонић из Љубића.

СКРАБЕНИЦЕ

СЕЗ — Српски етнографски зборник

BAPTEME DES ENFANTS DANS LA RÉGION DE TCHATCHAK

L'administration du baptême remonte à des temps très anciens, précédant l'apparition du christianisme. Ce rite vise à symboliser le passage d'un état social et religieux à un autre. Le baptême introduit un individu dans le monde de la religion chrétienne. Dans la population serbe on cherchait à donner le baptême à un enfant aussi tôt que possible, afin de le laver du péché originel et de le délivrer des forces maléfiques. Selon les règles chrétiennes, il fallait baptiser l'enfant quarante jours après la naissance au plus tard, mais il arrivait que l'enfant reste privé de baptême pendant plusieurs années et même encore plus longtemps.

Dans la cérémonie de baptême le rôle principal est tenu par le parrain en tant que représentant et protecteur du culte de la famille.

Le parrainage est héréditaire et on ne change pas de parrain sans grande nécessité et sans l'accord du parrain lui-même. Le baptême peut être administré à l'église ou à domicile. C'est une solennité et une fête pour la famille. Le baptême est réglé par toute une série de prescriptions païennes et soumis à des tabous, strictement observés dans notre culture populaire traditionnelle. Après le baptême un repas d'apparat est offert au parrain et aux conviés, cousins et amis, au cours duquel le parrain communique solennellement le prénom de l'enfant. De riches cadeaux sont remis au parrain et à sa famille par la maîtresse de maison. Le jour de baptême les parents de l'enfant donnent des présents à l'église locale aussi.

Snežana Šaponjić—Ašanin